

UTBILDNINGENS BETYDELSE FÖR ÅSIKT OM INVANDRING OCH MIGRATIONS POLITIK

ULF BJERELD OCH MARIE DEMKER

Sammanfattning

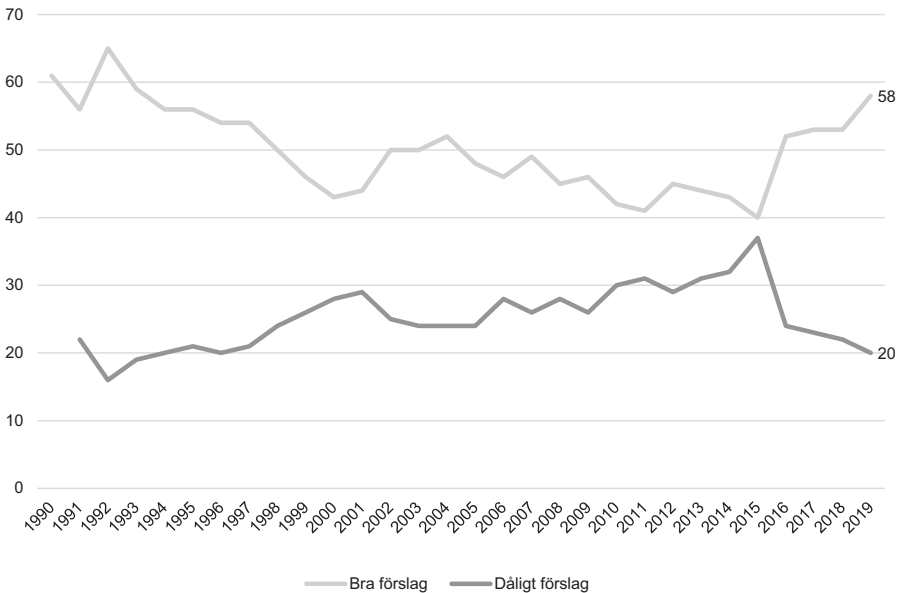
Utbildningsnivå har stark förklaringskraft på individers uppfattningar om invandring och olika migrationspolitiska frågor. Men varför är det så? Tidigare forskning lyfter fram utbildningens betydelse i form av kunskapsuppbyggnad och kognitiva processer, socialisation eller i termer av selektionseffekter. I denna artikel redovisar vi opinionsutvecklingen med avseende på flyktingmottagning, synen på invandring som ett hot mot svensk kultur och svenska värden samt invandrares rätt till religionsfrihet. Därutöver prövar vi hypoteser om varför utbildning – med kontroll för generation, utbildningsinriktning och kön – har betydelse för individers uppfattning i migrationspolitiska frågor. Vi visar att socialisation och olika selektionseffekter har betydelse för att förklara utbildningens betydelse för individers uppfattningar om invandring och olika migrationspolitiska frågor.

Sedan 2016 har svensk opinion blivit avsevärt mer negativ till att ta emot flyktingar i vårt land. År 2015, i samband med den europeiska flyktingkrisen, var svensk opinion mindre restriktiv än någonsin sedan SOM-undersökningarna redan år 1990 systematiskt började undersöka flyktingopinionen. I 2019 års undersökning är opinionen istället mer restriktiv än den varit på 25 år. Vi får gå tillbaka till det tidiga 1990-talet för att hitta ett lika restriktivt opinionsläge som idag. Det är ingen tvekan om att opinionens förändring 2016 var mer än tillfällig och att opinionen idag befinner sig på en ny nivå av restriktivitet.

Opinionen om flyktingmottagning hänger samman med väljarnas generella uppfattningar om invandring. I denna artikel redovisar vi opinionsutvecklingen med avseende på flyktingmottagning, synen på invandring som ett hot mot svensk kultur och svenska värden samt invandrares rätt till religionsfrihet. Därutöver prövar vi hypoteser om varför utbildning – med kontroll för generation, utbildningsinriktning och kön – har betydelse för individers uppfattning i migrationspolitiska frågor.

Vi börjar med att presentera opinionsutvecklingen över tid i frågan om flyktingmottagning. Figur 1 visar hur opinionsutvecklingen sedan tidigt 1990-tal i två steg (1992–2000 och 2004–2015) blivit allt mindre restriktiv, för att under de senaste tre åren gått i motsatt riktning.

Figur 1 Svenska folkets uppfattning om storleken på svenskt flyktingmottagande. Andelen som anser det vara ett bra respektive dåligt förslag att ta emot färre flyktingar, 1990–2019 (procent)

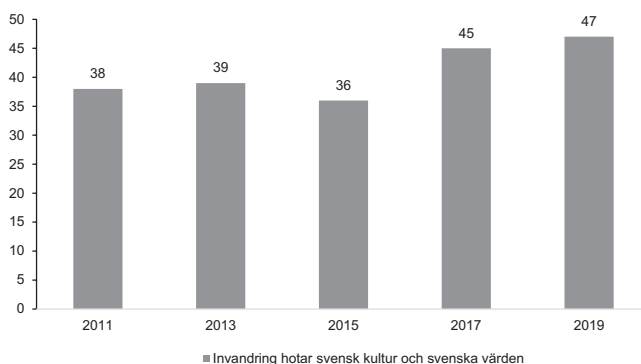

Kommentar: Förslaget som svarsalternativen fick ta ställning till lyder: "Ta emot färre flyktingar i Sverige" och svarsalternativen var "mycket bra förslag", "ganska bra förslag", "varken bra eller dåligt förslag", "ganska dåligt förslag" samt "mycket dåligt förslag". Den redovisade andelen utgör andelen som svarat mycket eller ganska bra förslag respektive mycket eller ganska dåligt förslag. Endast personer som besvarat frågan är medtagna i procentbasen. Antal svarande per år varierar mellan 1 512 och 6 410.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1990–2019.

Resultaten visar att andelen som anser att det är ett bra förslag att ta emot färre flyktingar har ökat från 53 procent 2018 till 58 procent 2019. Samtidigt har andelen som anser att det är ett dåligt förslag att ta emot färre flyktingar minskat från 22 procent till 20 procent. Vi vet sedan tidigare att attityder till flyktingmottagning inte är isolerade uppfattningar, de ingår i ett större ideologiskt system som berör synen på invandring och invandrare överhuvudtaget. (Demker, 2014:78) Åsikt om flyktingmottagning hänger till exempel samman med uppfattning om huruvida invandring utgör ett hot mot svensk kultur och svenska värderingar och om invandras religionsfrihet. Figur 2 och figur 3 visar att uppfattningen att invandring utgör ett hot mot svensk kultur och svenska värderingar blivit mer utbredd i 2019 års undersökning (figur 2) och att motståndet mot invandras religionsfrihet har ökat (figur 3).

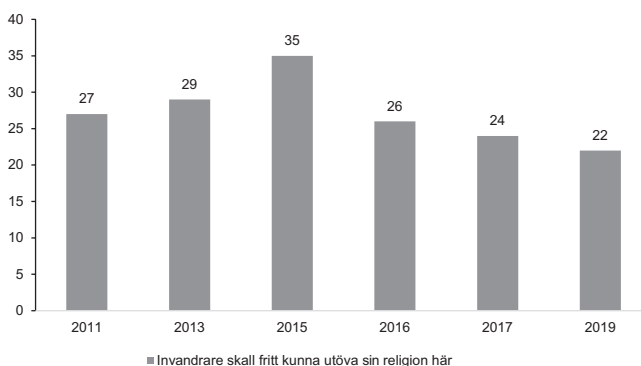
Figur 2 Svenska folkets uppfattning om invandringen som hot mot svensk kultur och svenska värden. Andelen som instämmer helt eller delvis, 2011–2019 (procent)

Kommentar: Påståendet som svarspersonerna fick ta ställning till lyder: "Invandringen utgör ett hot mot svensk kultur och svenska värden" och svarsalternativen var "helt riktigt", "delvis riktigt", "delvis felaktigt", "helt felaktigt" samt "ingen uppfattning". Den redovisade andelen utgör andelen som svarat helt eller delvis riktigt. Endast personer som besvarat hela frågan och med något av de fyra förstnämnda alternativen är medtagna i procentbasen. Totalt antal svarande var därmed 6 482 och av dem svarade 367 personer "ingen uppfattning".

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2011–2019.

Figur 3 Svenska folkets uppfattning om att invandrare i Sverige fritt skall kunna utöva sin religion här. Andelen som instämmer helt eller delvis, 2011–2019 (procent)

Kommentar: Påståendet som svarspersonerna fick ta ställning till lyder: "Invandrare i Sverige ska fritt kunna utöva sin religion här" och svarsalternativen var "helt riktigt", "delvis riktigt", "delvis felaktigt", "helt felaktigt" samt "ingen uppfattning". Den redovisade andelen utgör andelen som svarat helt eller delvis riktigt. Endast personer som besvarat hela frågan och med något av de fyra förstnämnda alternativen är medtagna i procentbasen. Totalt antal svarande var därmed 6 454 och av dem svarade 476 personer "ingen uppfattning".

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2011–2019.

Resultaten visar att uppfattningen att invandring utgör ett hot mot svensk kultur och svenska värderingar ökat från 36 procent 2015 till 47 procent 2019. Samtidigt har stödet för invandras religionsfrihet minskat från 35 procent 2015 till 22 procent 2019.

Det är således oomtvistligt att den svenska befolkningen under de senaste åren utvecklat en mer negativ syn på invandring till Sverige. Samtidigt kvarstår det mönster som vi iakttagit under flera decennier, nämligen att individer med kortare utbildning är mer negativa än de med längre utbildning, äldre är mer negativa än yngre och män är mer negativa än kvinnor.

Tabell 1 Svenska folkets inställning till flyktningmottagning efter kön samt utbildning och generation. Andel som anger att det är ett bra förslag att ta emot färre flyktingar, 2019 (procent)

	Samtliga	58		
Kön	Kvinnor	52		
	Män	64		
		Låg utbildning	Hög utbildning	Opinionsbalans
Generation (födelseår)	1930–39	68	54	+14
	1940–49	74	55	+19
	1950–59	77	51	+26
	1960–69	76	48	+28
	1970–79	(e.s)	46	e.s
	1980–89	(e.s)	40	e.s

Kommentar: Förslaget som svarspersonerna fick ta ställning till lyder: "Ta emot färre flyktingar i Sverige" och svarsalternativen var "mycket bra förslag", "ganska bra förslag", "varken bra eller dåligt förslag", "ganska dåligt förslag" samt "mycket dåligt förslag". Den redovisade siffran är andelen som svarat mycket eller ganska bra förslag. Låg utbildning motsvarar grundskola/folkskola och hög utbildning studier vid högskola/universitet. Förkortningen e.s står för "ej signifikant" på grund av alltför få personer i kategorin. Opinionsbalansen utgör differensen mellan gruppen med låg utbildning respektive gruppen med hög utbildning. Endast personer som besvarat frågan är medtagna i procentbasen. Antal svarande totalt var 6 434. Lägst antal svarande i en generationsgrupp är 318 (1930–39).

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2019.

Tabell 1 visar att personer med högskole- eller universitetsutbildning, oavsett generation, är mindre restriktiva än personer med enbart grundskola eller folkskola. Äldre personer är mer restriktiva än yngre. Skillnaden i åsikt mellan utbildningsnivåerna ökar över tid. Notera dock att bland dem med grundskola eller folkskola som högsta utbildningsnivå utgör de äldsta en mindre restriktiv grupp medan bland

de högtbildade utgör de äldsta den mer restriktiva gruppen. Vi skall återkomma till denna iakttagelse senare i texten.

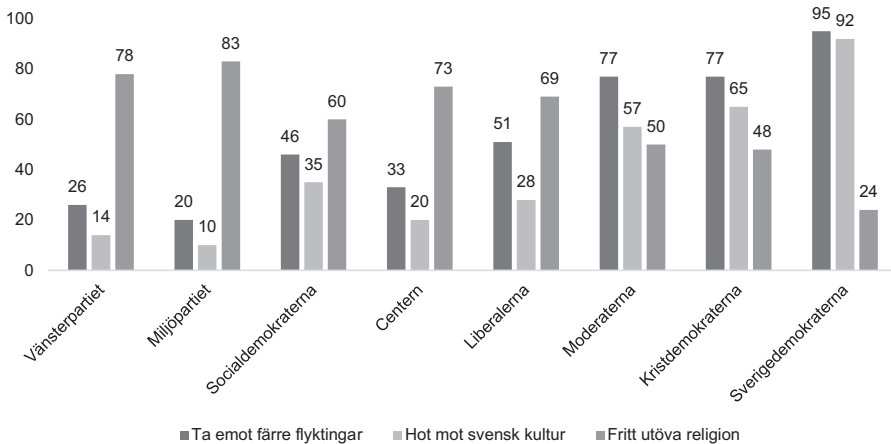
Flyktingmottagning och främlingsfientlighet bland partisympatisörer

Är då frågan om flyktingmottagning verkligen en användbar indikator på mer generella attityder till invandrare och till invandring i stort? Frågan om flyktingmottagning anses kräva juridiska kunskaper om lagstiftning (vem är verkligen flykting?), frågan anses egentligen handla om nationalekonomisk omsorg om landets ekonomi (hur skall alla försörjas?) eller anses ibland vara ett enstaka uttryck för en politisk åsikt utan djupare grund. Men frågan om restriktivitet i flyktingmottagning har visat sig vara en mycket god indikator på den generella attityden till invandrare och invandring (Demker, 2014). Som vi såg i figur 1–3 tidigare i texten samvarierade den ökade restriktiviteten i flyktingfrågan över tid med uppfattningen att invandring hotar svensk kultur och svenska värden samt ett ökat motstånd mot invandrades religionsfrihet. I dessa samband finns ett tydligt åldersmönster. I SOM-undersökningen 2019 anser endast 36 procent av personer mellan 16 och 29 år att invandring är ett hot mot den svenska kulturen och svenska värden, medan 58 procent av dem över 65 år har samma uppfattning. Och i den yngre åldersgruppen anser 70 procent att invandrare skall ha rätt att fritt utöva sin religion i Sverige medan endast 47 procent har samma uppfattning i gruppen över 65 år.

Men kanske viktigast för evidensen i att attityder i migrationsfrågor hänger samman i ett ideologiskt mönster är att frågor som rör invandring och invandrare numera är starkt partipolitiserade. Under de senaste dryga tio åren har migrationsfrågorna blivit en av de starkast partipolitiserade frågorna i vårt land och partiernas sympatisörer har blivit alltmer åsiktsmässigt homogena inom varje parti. (se t.ex. Demker, 2015 figur 4).

Figur 4 visar att sympatisörerna till Miljöpartiet, Vänsterpartiet och Centerpartiet är de minst restriktiva ifråga om flyktingmottagning, de som i lägst utsträckning anser att invandringen utgör ett hot mot svensk kultur och svenska värden och de som tillsammans med Liberalerna stödjer invandrades religionsfrihet i störst utsträckning. Socialdemokrater och Liberaler utgör en mellangrupp ifråga om flyktingmottagning och hotbild, medan Moderaternas och Kristdemokraternas sympatisörer är mest restriktiva, uppfattar invandringen som mest hotfull och i lägst utsträckning stödjer invandrades religionsfrihet – men vid sidan av Sverigedemokraternas sympatisörer som utgör en egen pol i dessa frågor. I stort sett alla Sverigedemokraternas sympatisörer vill ta emot färre flyktingar och ser invandringen som ett hot. Endast en knapp fjärdedel stödjer religionsfriheten i denna grupp. Ju mer partipolitiserad frågan om att ta emot flyktingar blir desto mer kraftfullt blir också frågan insydd i en ideologisk föreställning kring migration med bredare samhälleliga implikationer än flyktingpolitik.

Figur 4 Svenska folkets uppfattning om att ta emot färre flyktingar, invandring som hot mot svensk kultur och om att invandrare i Sverige fritt skall kunna utöva sin religion, efter partisympati. Andelen som anser det vara ett bra förslag eller riktigt påstående, 2019 (procent)

Kommentar: Påståendet/förslaget som svarsalternativen fick ta ställning till lyder: "Ta emot färre flyktingar i Sverige" och svarsalternativen var "mycket bra förslag", "ganska bra förslag", "varken bra eller dåligt förslag", "ganska dåligt förslag" samt "mycket dåligt förslag". Den redovisade siffran är andelen som svarat mycket eller ganska bra förslag. De andra två förslagen/påståendena löd: "Invandringen utgör ett hot mot svensk kultur och svenska värden" samt "Invandrare i Sverige ska fritt kunna utöva sin religion här" och svarsalternativen var "helt riktigt", "delvis riktigt", "delvis felaktigt", "helt felaktigt" samt "ingen uppfattning". Den redovisade andelen utgör andelen som svarat helt eller delvis riktigt. Endast personer som besvarat hela frågan och med något av de fyra förstnämnda alternativen är medtagna i procentbasen. Antalet svarande varierade då mellan 5 173 och 5 764. Den minsta gruppen av partisympatisörer utgörs av 261 svarande.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2019.

Utbildning ger mer toleranta medborgare?

Internationell forskning visar att utbildningsnivå och typ av utbildning är kanske den starkaste förklaringsfaktorn till människors attityder till invandring och syn på flyktingar (Demker, 2014:115). I flera länder skiljer de högskoleutbildade ut sig som avsevärt mindre negativa till både invandring i generell mening och flyktingmottagning mer specifikt. Utbildning anses kunna ha betydelse på tre olika sätt: 1) kunskapsuppbyggnad och utvecklandet av kognitiva processer, 2) socialisation eller 3) i termer av selektionseffekter (Andersson m.fl., 2019; Persson m.fl., 2019; Haring m.fl., 2020; Stubager, 2008; Sturridge, 2016). Är utbildningen viktigt för att den ger mer kunskap och förmåga att analysera och förstå skeenden (1), för att man integreras i ett annat socialt sammanhang och får andra kontakter än utan utbildning (2) eller beror effekterna på att den som läser vidare redan från början

har en potential för en generös och tolerant uppfattning i relation till invandring (3)? I det första fallet – kunskapsutbyggnad och utvecklandet av kognitiva processer – borde skillnaden mellan högutbildades och lågutbildades attityder till invandring vara lika stor i alla generationer. Kunskap torde ge samma effekt oavsett generationstillhörighet. I det andra fallet – socialisation – borde åsiktsskillnaderna mellan högutbildade och lågutbildade vara lika stora oavsett generation, men däremot borde nivåerna (grad av positiv/negativ inställning till invandring) följa generationstillhörighet. Socialisation är inte isolerad till en generation eller epok utan förväntas få liknande utfall över tid. I det tredje fallet – selektionseffekter – borde skillnaden vara mindre i de äldre generationerna (då färre hade möjlighet att läsa vidare även om de skulle velat) och större i de yngre generationerna (då de allra flesta som vill läsa vidare också kan göra det). När det är svårt att läsa vidare kommer många som har potential för en tolerant uppfattning att hindras, när tröskeln är låg kommer tvärtom skillnaden att bli större då nästan alla som kan också får läsa på högskola. Å andra sidan, i ett längre perspektiv kommer då (fall tre) skillnaderna att försvinna om högskoleutbildning blir den grundnivå som i stort sett alla i befolkningen har.

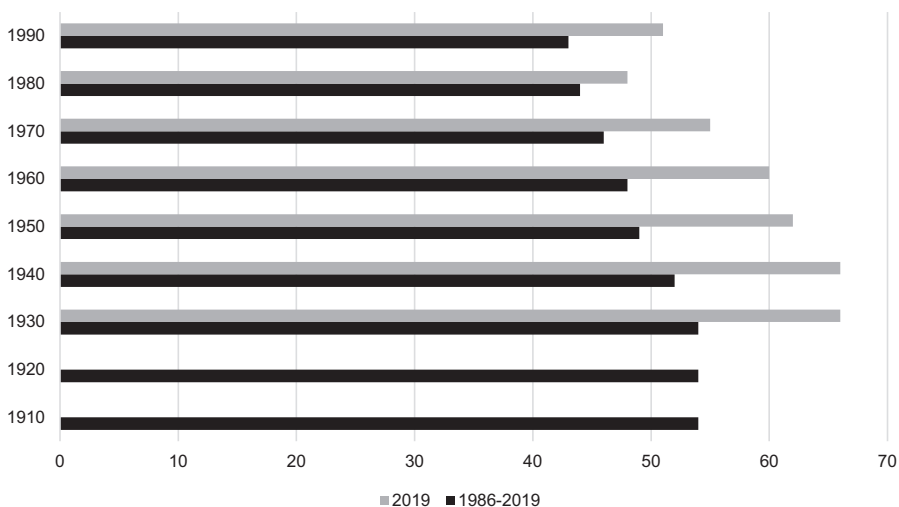
Här avser vi att på ett fördjupat sätt undersöka utbildningens betydelse för attityder till flyktningmottagning, för uppfattning om religionsutövning hos invandrade minoriteter samt för synen på invandring som hot mot svensk kultur och värden.

Vi har valt att använda oss av en generationsuppdelning där varje generation anses vara född inom samma decennium. Det innebär att vi får en generation som är född från 1910 och till och med 1919 och därefter en generation som är född 1920–1929 och så vidare. Genom en sammanslagning av alla dem som svarat på SOM-undersökningarna från och med 1986 till och med 2019 i en och samma datamängd kan vi överblicka svarsmönster hos alla generationer från 1910 till 1999. Den första generationen är alltså född på 1910-talet och den sista generation som har tillräckligt många svarande i våra undersökningar är de som är födda på 1990-talet. På motsvarande sätt har vi tittat på generationsmönster i SOM-undersökningen från 2019 (se även tabell 1) som dock förstås har en mycket mindre mängd svarande. I 2019 års SOM-undersökning har vi därför bara generationsmönster från och med 1930 till och med 1989.

I figur 5 finns en första jämförelse mellan generationsdata i den sammanslagna SOM-mängden 1986–2019 och i den specifika SOM-mängden från 2019.

I figur 5 syns en markant generationsskillnad, och den återfinns både i den sammanslagna SOM-mängden 1986–2019 och i den specifika SOM-mängden från 2019. Den förskjutning vi ser förklaras av att attityden 2019 har blivit avsevärt mer restriktiv än genomsnittet av alla undersökningar från och med 1986 till och med idag. Därmed ligger så att säga hela nivån högre än i den sammanslagna mängden där huvuddelen av undersökningarna gjorts under en period när nivån på motståndet varit lägre.

Figur 5 Svenska folkets inställning till förslaget att ta emot färre invandrare per generation samt jämförelse mellan sammanslagen undersökning 1986–2019 och undersökningen 2019. Andelen som tycker förslaget är mycket eller ganska bra (procent)

Kommentar: Förslaget som svarsalternativen fick ta ställning till lyder: "Ta emot färre flyktingar i Sverige" och svarsalternativen var "mycket bra förslag", "ganska bra förslag", "varken bra eller dåligt förslag", "ganska dåligt förslag" samt "mycket dåligt förslag". Den redovisade andelen utgör andelen som svarat mycket eller ganska bra förslag. Endast personer som besvarat hela frågan med något av de angivna alternativen är medtagna i procentbasen. Antal svarande i den sammanslagna undersökningen 1986-2019 var därmed 101 493 och i 2019 års SOM-undersökning 7 776.

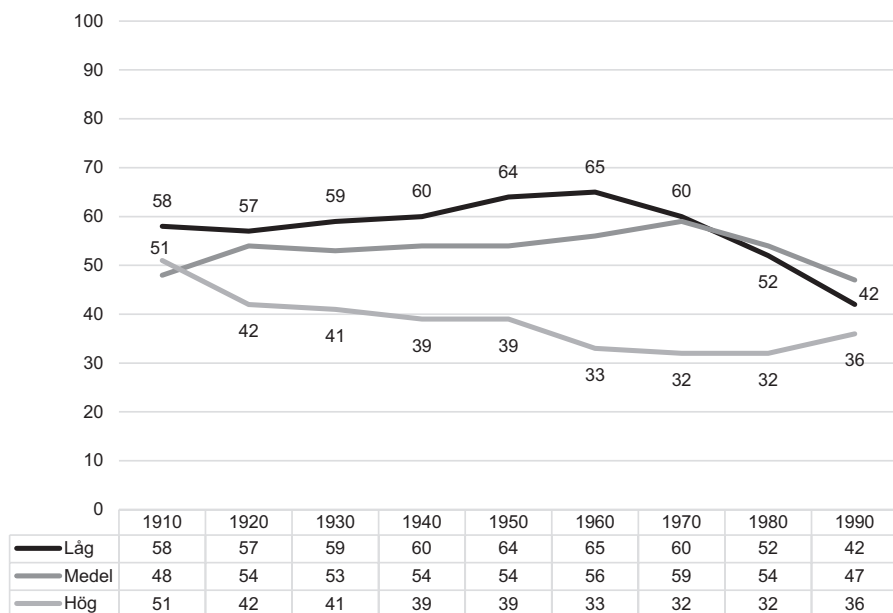
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986–2019.

Vad som är viktigare att notera är att mönstret i de generationer som återfinns i båda undersökningsmängderna är detsamma, nämligen att de yngre generationerna är mindre restriktiva än de äldre. De tre äldsta generationerna vi har data på i den sammanslagna SOM-mängden 1986–2019 tycks ha ungefär samma uppfattning, liksom de två äldsta generationerna i den specifika SOM-undersökningen från 2019. Att mönstren är så lika försäkrar oss om att de slutsatser om samband och förklaringar som vi kan dra från analyser från den stora undersökningen också är giltiga i dagens situation.

Tidigare studier (Demker, 2014:126 samt not 174; Demker, 2015) har visat att även om utbildningsfaktorn är oerhört utslagsgivande för att förklara synen på invandring och flyktingmottagning är faktorn inte oberoende av generation. I figur sex ser vi att för den generation som föddes före och under andra världskriget (alltså födda åren 1910 till 1949 i vår undersökning) är skillnaderna mellan dem med längre och kortare utbildning inte lika stor som den blir för senare generationer. Särskilt liten är skillnaden i den första generationen, den som är född på 1910-talet.

Inte heller är skillnaden mellan dem med längre och kortare utbildning lika stor i generationen som växte upp efter kalla krigets slut (alltså födda åren 1980–1999).

Figur 6 Svenska folkets inställning till förslaget att ta emot färre invandrare per generation och efter utbildning i den sammanslagna datamängden 1986–2019. Andelen som anser att förslaget är mycket bra eller ganska bra (procent)

Kommentar: Förslaget som svarsalternativen fick ta ställning till lyder: "Ta emot färre flyktingar i Sverige" och svarsalternativen var "mycket bra förslag", "ganska bra förslag", "varken bra eller dåligt förslag", "ganska dåligt förslag" samt "mycket dåligt förslag". Den redovisade andelen utgör andelen som svarat mycket eller ganska bra förslag. Utbildningsnivåer motsvarar grundskola (låg), gymnasium eller motsvarande (medel) samt högskola eller universitet (hög). Endast personer som besvarat hela frågan med något av de angivna alternativen är medtagna i procentbasen. Antal svarande i den sammanslagna datamängden (1986–2019) var därmed 101 493.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986–2019.

För den generation som föddes på 1910-talet och började folkskola vid sju års ålder (1917–1926) var utbildningsmöjligheterna väsensskilda från dem som började skolan t ex på 1960-talet. I hela landet fanns på 1920-talet 6 500 studenter vid sex lärosäten. Det kan illustreras av att i den sammanslagna datamängden för perioden 1986–2019 finns nästan 500 personer födda på 1910-talet som endast har folkskola och endast 67 som har någon form av högskoleutbildning. De så kallade selektionseffekterna blir då svaga eftersom möjligheten att läsa vidare var så

starkt förknippat med klasstillhörighet, tillgångar, bostadsort och kön. I en senare generation blir selektionseffekterna starkare då möjligheten att läsa vidare på någon form av högskoleutbildning står öppen för de allra flesta som önskar. I den sista generationen som vi har data för i den sammanslagna datamängden 1986–2019, de födda 1990–1999, har 1 561 personer i urvalet en högskoleutbildning medan endast 397 har grundskola eller motsvarande.

Slutsatsen är att även om utbildningens längd i praktiken idag är den starkaste förklaringsfaktorn för uppfattning om flyktingmottagning så är denna förklaringskraft villkorad av generationstillhörighet. Figur 6 ger snarast stöd åt selektionseffekter i början och socialisationseffekter i slutet. Allra starkast effekt har utbildning för dem som är födda mellan 1950 och 1979. De 30 åren efter andra världskrigets slut har ibland kallats "les trentes glorieuses" eller "The glorious thirty" och är i Sverige liktydiga med välfärdsstatens utbyggnad. Det är tre decennier av konstant välfärdsökning, reformverksamhet och även en kraftig standardökning för hela den arbetande befolkningen. Möjligheten att genomgå en högskole- eller universitetsutbildning för den som önskar och har intresse är mycket stor. Särskilt för dem påbörjade universitetsstudierna under 1960-talet är inträdesvillkoren väldigt generösa, efter 1970 stramades villkoren upp något. Mellan 1960 och 1970 tredubblades antalet högskolestudenter, från 37 000 till 120 000 (Utbildningsdepartementet, 1971; Högskoleverket, 2006).

Noterbart är dock också att i den allra yngsta generationen tenderar personer med endast grundskola att vara betydligt mindre restriktiva till flyktingmottagning än tidigare generationer med samma utbildningsbakgrund.

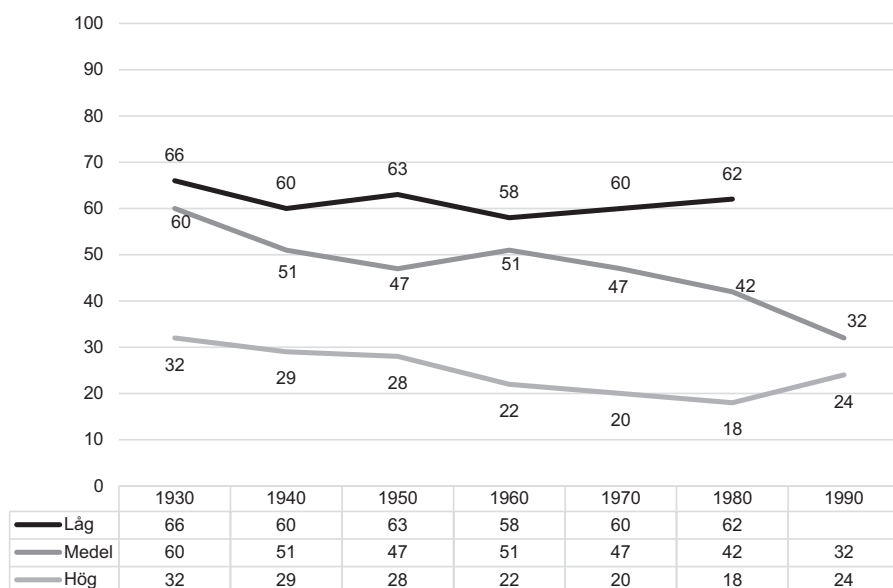
Det är svårt att inte reflektera över den så kallade 68-generationen i det här sammanhanget. Den gruppen – i de flesta fall födda i slutet av 1940-talet – fanns i och kring högskolorna och universiteten i slutet av 1960-talet och kom förstas att präglade studiemiljön. Men det är framförallt i den generation som påbörjade sina högskolestudier efter 1968 som skillnaden i attityd till invandring är som allra störst, alltså de som är födda 1950 och senare.

Mönstret att de stora utbildningsskillnaderna uppstår i de senare generationerna avspeglar sig också i den mer generella hållningen till invandring som hot eller möjlighet. Eftersom frågan inte ställts lika många gånger i SOM-undersökningen har vi inte fullt valida data på *skillnader* mellan utbildningsnivåer för generationerna mer än från 1920 och fram till och med 1980-talet.

Figur 7 visar att individers utbildningsnivå har stor betydelse för deras uppfattning om huruvida invandring hotar svensk kultur och svenska värden. Åsiktskillnaderna mellan högutbildade och lågutbildade i frågan tycks öka något litet i de yngre generationerna. Det är också i de yngre generationerna som tillgängligheten till högskoleutbildning sannolikt har störst betydelse, alltså med andra ord är selektionseffekten stark i dessa grupper. Däremot är det noterbart att gruppen med endast folkskola/grundskola har ungefär samma negativa uppfattning om invandringens betydelse för svensk kultur oavsett generation. Det förhållandet

stärker snarast kunskapshypotesen. Skillnaden mellan dem med hög respektive låg utbildning ökar närmast i gruppen född från 1960 och framåt. Även i gruppen med högskoleutbildning är skillnaderna mellan generationer mindre än skillnaderna mellan utbildningsnivåer i samma generation. Mönstret tyder på en större ideologisk stabilitet över generationsgränserna än i fallet med attityden till flyktingmottagning.

Figur 7 Svenska folkets uppfattning om invandringen som hot mot svensk kultur och svenska värden per generation och efter utbildning i den sammanslagna datamängden 1986–2019. Andelen som instämmer helt eller delvis (procent)

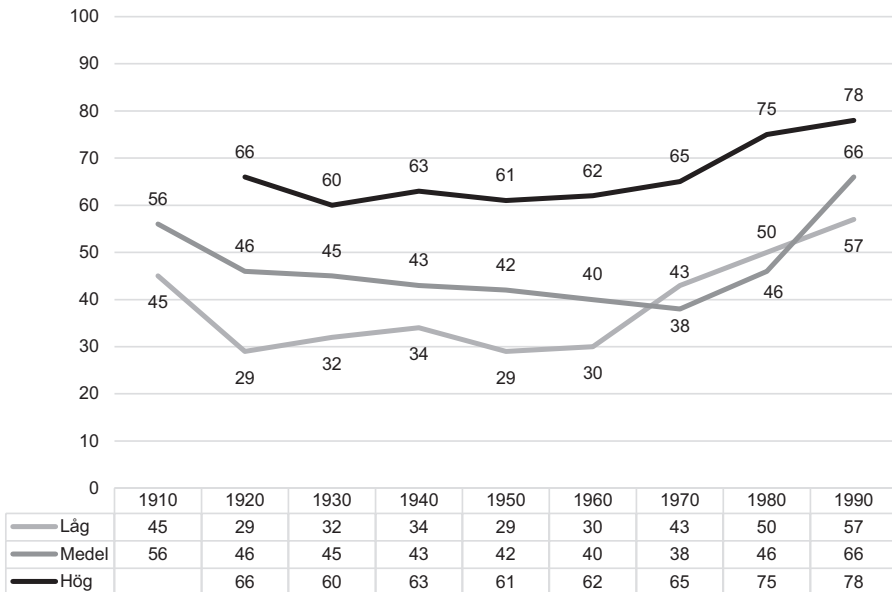
Kommentar: Påståendet som svarspersonerna fick ta ställning till lyder: "Invandringen utgör ett hot mot svensk kultur och svenska värden" och svarsalternativen var "helt riktigt", "delvis riktigt", "delvis felaktigt" och "helt felaktigt" samt "ingen uppfattning". Den redovisade andelen utgör andelen som svarat helt eller delvis riktigt. Endast personer som besvarat hela frågan och med något av de fyra förstnämnda alternativen är medtagna i procentbasen. Utbildningsnivåer motsvarar grundskola (låg), gymnasium eller motsvarande (medel) samt högskola eller universitet (hög). Totalt antal svarande var därmed 5 999 men i figuren redovisas endast de generationer där N-talen för varje alternativ ger möjlighet till valida jämförelser.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986–2019.

En fråga som specifikt har diskuterats i relation till invandring och flyktingmottagning är invandrades religionsfrihet. Under de senaste två decennierna har frågan om religiös klädsel, matvanor och omskärelse av pojkar varit flitigt diskuterade. I äldre

generationer var det judiska traditioner och religiös slakt som stod i fokus. Men i Sverige har också synen på religionsutövning generellt varit njuget. Att religionen är en privatsak och därför inte bör synas på gator eller ta plats i samhällsdebatten har varit lite av ett särdrag för svensk protestantism (Demker, 2013, 2016). Nya grupper har under 1970- och 1980-talen tagit med sig andra religiösa traditioner in i det svenska samhället. Synligheten av t.ex. kvinnor från muslimska länder eller förväntningarna på skolmat som inte innehåller fläskkött har av och till skapat debatt, liksom byggandet, av moskéer som ibland har lett till regelrätta attentat (t.ex. ett brandattentat i Trollhättan 1993).

Figur 8 Svenska folkets uppfattning om att invandrare i Sverige fritt skall kunna utöva sin religion, per generation och efter utbildning i den sammanslagna datamängden 1986–2019. Andelen som anser det vara helt eller delvis riktigt (procent)

Kommentar: Påståendet som svarspersonerna fick ta ställning till lyder: "Invandrare i Sverige ska fritt kunna utöva sin religion här" och svarsalternativen var "helt riktigt", "delvis riktigt", "delvis felaktigt" och "helt felaktigt" samt "ingen uppfattning". Den redovisade andelen utgör andelen som svarat helt eller delvis riktigt. Utbildningsnivåer motsvarar grundskola (låg), gymnasium eller motsvarande (medel) samt högskola eller universitet (hög). Endast personer som besvarat hela frågan och med något av de fyra förstnämnda alternativen är medtagna i procentbasen. Totalt antal svarande var därmed 16 616.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986–2019.

Figur 8 visar att åsiktsskillnaderna mellan högtbildade och lågtbildade inom respektive generation om invandras religionsfrihet är påtagliga. Åsiktsskillnaderna är relativt likartade inom respektive generationer, men avståndet minskar något för dem födda 1970 och framåt. Bejakandet av invandras religionsfrihet är starkast hos dem med en högskoleutbildning som är födda 1970 och därefter, men även de med endast grundskola skiljer sig i frågan åsiktsmässigt från sin föräldrageneration. Här är det återigen snarast socialisationshypotesen som får stöd. Attityden förändras i alla grupper men avståndet består.

De allra äldsta generationerna (1910-talister) och de allra yngsta generationerna (1990-talister) med enbart grundskola ligger närmare varandra i uppfattning än vad dessa båda generationer gör i relation till dem födda på 1950- och 1960-talet. Synen på religionsfriheten för invandrare tenderar att vara mest positiv i äldre och yngre generationer oavsett utbildning, samtidigt som skillnaden i bejakandet är stort inom varje generation.

En möjlig slutsats av analysen av generation och utbildning är att synen på flyktingmottagning är en alltför opinionskänslig fråga för att uttala sig om utbildningens förklaringsvärde i relation till generationstillhörighet. Frågor av mer ideologisk art som hotbilder mot de egna traditionerna och synen på religionsutövning har större möjlighet att fungera som utgångspunkt för att förstå utbildningens förklaringskraft på uppfattning om invandring. Att skillnaderna mellan utbildningsnivåerna ligger relativt stabila medan generationseffekterna är stora tyder på att utbildningens påverkan inte endast kan hänföras till selektionseffekter. För att fullt ut kunna förstå hur utbildningsnivå påverkar uppfattningar om invandring och kulturella olikheter krävs ytterligare studier. Men att utbildning och generation tycks samspela på olika sätt och med olika resultat i olika frågor är värd att ta med sig i det fortsatta arbetet.

Avslutningsvis

Sammantaget visar resultaten på en fortsatt ökad restriktivitet i opinionen om flyktingmottagning. Restriktiviteten i synen på flyktingmottagning följs också av att allt fler uppfattar invandring som ett hot mot svensk kultur och svenska värden och att allt färre anser att invandrare skall ha rätt att fritt kunna utöva sin religion här i Sverige.

Attityder i migrationsfrågor hänger numera samman i ett ideologiskt mönster. Under det senaste decenniet har migrationsfrågorna utvecklats till att bli några av de mest partipolitiserade frågorna i svensk politik överhuvudtaget och partiernas sympatisörer har blivit alltmer åsiktshomogena inom respektive parti. Innebär den starka partipolitiseringen av migrationsfrågor att nationalismen nu fått en fast förankring i det svenska partisystemet?

Vi har också visat på utbildningens stora betydelse för åsikt i migrationspolitiska frågor. Individer med hög utbildning av avsevärt mer positivt inställda till

invandring och till invandrades religionsfrihet. Individer med låg utbildning är mer benägna att uppfatta invandring som ett hot mot svensk kultur och svenska värden. I en unik analys jämför vi åsiktsskillnader mellan högutbildade och lågutbildade i olika generationer. I analysen finner vi framför allt stöd för socialisation och selektion som förklaringar till åsiktsskillnader mellan högutbildade och lågutbildade i migrationsfrågor.

Men för att ytterligare fördjupa kunskapen om utbildningens betydelse för individers uppfattningar om invandring och migrationspolitik bör vi inte bara studera utbildningens omfattning utan också dess innehåll. Vilken roll spelar det om individen har en långvarig utbildning i naturvetenskapliga, samhällsvetenskapliga, humanistiska eller konstnärliga ämnen? I SOM-undersökningen år 2019 visar till exempel den grupp som har en utbildning inriktad mot konst, kultur, medier och naturvetenskap en avsevärt mindre restriktiv hållning mot flyktingmottagning och i synen på invandring och religionsfrihet än den grupp vars utbildning är inriktad mot till exempel ekonomi, handel, hälsovård, teknik, industri, transport och jord- och skogsbruk.

Globaliseringen innebär att de migrationspolitiska frågorna kommer att finnas kvar på den politiska dagordningen. Partipolitiseringen av dessa frågor innebär att vi kan skönja nationalismen som en pol nödvändig att förhålla sig till i debatten. Ökad kunskap om vad som formar människors åsikter i frågor om invandring och migration är nödvändig för att på bästa sätt bidra till att debatten inte formas av främlingsfientlighet eller ett urholkande av principen om alla människors lika värde.

Referenser

- Andersson, Klas, Persson, Mikael & Pär Zetterberg (2019). *Är skolan demokrati-främjande? Kopplingen mellan utbildning och demokratiska färdigheter: en forskningsöversikt*. Stockholm: Forum för levande historia.
- Demker, Marie (2013). Religion är en del av den gemensamma medborgerliga offentligheten. I Hanna Stenström (red) *Religionens offentlighet. Om religionens plats i samhället*. Skellefteå: Artos & Norma bokförlag.
- Demker, Marie (2014). *Sverige åt svenskarna. Motstånd och mobilisering mot invandring och invandrare i Sverige*. Stockholm: Atlas förlag.
- Demker, Marie (2015). Mobilisering kring migration förändrar det svenska partisystemet. I Annika Bergström, Bengt Johansson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarson (red) *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Demker, Marie (2016). Religious Liberty in Democracy: Between Individual Tolerance and Democratic Inclusion. *Nordic Journal of Religion and Society* 29(1): 18-35.
- Harring, Niklas, Jagers, Sverker C. & Simon Matti (2020). Higher education, norm development, and environmental protection. *Higher Education* 79(2): 291–305.

- Högskoleverket (2006). *Högre utbildning och forskning 1945–2005* (Rapport 2006:3 R). Hämtad från <https://www.uka.se/download/18.12f25798156a345894e28c0/1487841897908/0603R.pdf>
- Persson, Mikael, Lindgren, Karl-Oskar & Sven Oskarsson (2016). How does education affect adolescents' political development? *Economics of Education Review* 53: 182–193.
- Stubager, Rune (2008). Education effects on authoritarian-libertarian values: a question of socialization. *British Journal of Sociology* 59(2): 327–350.
- SurrIDGE, Paula (2016). Education and liberalism: pursuing the link. *Oxford Review of Education* 42(2): 146–164.
- Utbildningsdepartementet (1971). *Reformer inom studiemedelssystemet* (SOU 1971:87). Stockholm: K L Beckmans Tryckerier AB.

